

Uniwersytet Opolski. Wydział Nauk Społecznych

ANNA WEISSBROT-KOZIARSKA

awk@uni.opole.pl

*W pułapce samotności. Pracownik socjalny
wobec wykluczenia samotnych seniorów
z lokalnej przestrzeni społecznej*

In the Trap of Loneliness. Social Worker in the Presence of Exclusion
of Elderly People from Local Social Zone

STRESZCZENIE

Pracownicy socjalni w swojej codziennej pracy spotykają ludzi, którzy nie radzą sobie sami z otaczającą ich rzeczywistością. Starają się więc pomóc im w samodzielnym pokonywaniu napotkanych trudności. Czynią to na różne sposoby przy zastosowaniu metod pracy socjalnej, z których najczęściej stosowane są metody pracy z indywidualnym przypadkiem i grupą (rodziną). Najczęściej wykorzystują w realizacji powierzonych im zadań metodę organizowania środowiska. Jedną z przyczyn wykluczenia społecznego jednostki jest brak trafnej diagnozy powodów, dla których jednostki izolują się od funkcjonujących w ich przestrzeni społecznej innych ludzi. Zamykają się w swoich domach, izolują od życia w szerszych kręgach społecznych. To powoduje, że czują się samotni i są samotni. Takiego stanu najczęściej doświadczają osoby starsze, które niewątpliwie muszą znaleźć się w kręgu zainteresowania pracowników socjalnych, ponieważ od ich umiejętności organizowania działań w środowisku lokalnym będzie zależała jakość życia samotnych seniorów.

Słowa kluczowe: samotność; osoba starsza; środowisko lokalne

WPROWADZENIE

Przedstawiciele nauk społecznych czy humanistycznych, analizując czynniki mające wpływ na funkcjonowanie człowieka, koncentrują się na jego tożsamości, osobowości, doświadczeniach lub podejmowanej aktywności. W prowadzeniu rozważań na ten temat należy jednak wziąć pod uwagę także czynniki tkwiące

w środowisku lokalnym, w którego otoczeniu człowiek realizuje podejmowane przedsięwzięcia życiowe. To właśnie miejscowość, osiedle czy grupa sąsiedzka, w której człowiek funkcjonuje, tworzą przestrzeń do kształtowania prawidłowych relacji jednostki ze społecznością lokalną. Wśród badaczy społeczności lokalnych w Polsce dominuje przekonanie, że lokalne środowisko to społeczność zajmująca nie tylko jakąś przestrzeń lokalną, ale też konkretną przestrzeń, mającą swoją nazwę i tradycję lokalną (Kaźmierczak [red.] 2007, s. 38). Każdy człowiek powinien umieć nawiązywać satysfakcjonujące relacje społeczne, stanąć wobec działań różnych instytucji społecznych powołanych w celu organizacji jego życia i nauczyć się korzystać z proponowanych przez nie ofert wsparcia i pomocy. W przeciwnym razie brak umiejętności prawidłowego funkcjonowania w lokalnej przestrzeni społecznej może zakłócić procesy prawidłowej socjalizacji jednostki, co w konsekwencji doprowadzi do jej osamotnienia.

Szczególnie dotyczy to osób starszych, które są trwałym elementem społeczności lokalnych, a ich liczba ma tendencję wzrostową. Osoby w podeszłym wieku, w związku z postępującym procesem starzenia się społeczeństw, zaczynają być grupą dominującą w swoich środowiskach lokalnych, zatem ich obecność nabiera coraz większego znaczenia w konstruowaniu życia lokalnych mieszkańców. Duży wpływ na kształtowanie tego środowiska ma tradycja historyczna, której głównym źródłem są osoby starsze ze swoją mądrością, doświadczeniem i inspiracją dla kolejnych pokoleń. Wiedza i doświadczenie, jakie osoby starsze mogą wnieść w kształtowanie otaczającej przestrzeni publicznej, w dużej mierze zależy od sposobów włączania ich do działań w środowisku lokalnym. Warunkiem niezbędnym jest pomoc w utrzymywaniu dobrego stanu zdrowia i kondycji psychofizycznej oraz eliminowanie barier utrudniających aktywne uczestniczenie seniorów w życiu społeczności lokalnych.

PRZYSTOSOWANIE ŚRODOWISKA LOKALNEGO DO POTRZEB SENIORÓW

W prawidłowym funkcjonowaniu seniorów w ich środowisku lokalnym znaczącą rolę odgrywają działania mające na celu przystosowanie przestrzeni do potrzeb osób starszych. Warunkiem zwiększenia aktywności osób starszych jest bezpieczne i przyjazne im środowisko zamieszkania. To głównie osiedle jest terenem życia społecznego i wymiany informacji. Dla osób starszych jest to przestrzeń znana i przyswojona. W obrębie swojego najbliższego otoczenia senior jest w stanie realizować różne zadania, takie jak m.in. robienie zakupów czy korzystanie z oferty zagospodarowania czasu wolnego, załatwiania spraw urzędowych. Zachęcenie osób starszych do częstszego podejmowania aktywności w swojej przestrzeni lokalnej musi iść w parze z przygotowaniem tej przestrzeni przez np.

tworzenie terenów sportowo-rekreacyjnych w niedalekiej odległości od miejsca ich zamieszkania. Innym elementem ułatwiającym życie seniorom jest przystosowanie przestrzeni publicznej do możliwości osób starszych przez budowanie niewysokich krawężników, równych dróg i chodników, sieci sklepów w pobliżu miejsca zamieszkania, organizację podstawowych usług, ustawienie ławek umożliwiających odpoczynek w miejscach publicznych. Takie udogodnienia są ważne, gdyż seniorzy najczęściej przemieszczają się z jednego miejsca w drugie pieszo.

Konstruowanie krajobrazu lokalnej przestrzeni społecznej z uwzględnieniem tych elementów stworzy przyjazny dla seniorów klimat sprzyjający włączaniu się w aktywne życie mieszkańców. Tym samym ograniczy to zjawisko samotności wśród seniorów i poczucie izolacji społecznej, powodując, że głównymi powodami wychodzenia z domu będą przede wszystkim spotkania towarzyskie, aktywność fizyczna oraz potrzeba kontaktu z naturą. Dlatego tak ważną rzeczą jest stworzenie warunków umożliwiających swobodne przemieszczanie się i przebywanie w sąsiedztwie własnego mieszkania (Bocheńska 2015, s. 327–341). Ponadto stworzenie odpowiednich warunków, łączących różne przestrzenie lokalnych społeczności, stanowi czynnik przenikania się doświadczeń, historii, kultur i tworzenia nowych więzi międzyludzkich i międzypokoleniowych.

METODOLOGICZNE PODSTAWY BADAŃ WŁASNYCH

Przedmiotem przeprowadzonych badań było społeczne funkcjonowanie samotnych seniorów w przestrzeni środowiska lokalnego. Natomiast celem było poznanie form ich aktywności i możliwości tworzenia prawidłowych relacji z mieszkańcami. Za samotnych seniorów uznano takich, którzy nie mają żadnych krewnych w przestrzeni środowiska lokalnego, w której żyją. Badaniami objęto grupę 50 osób z województwa opolskiego, z czego 25 osób to mieszkańcy miasta (około 118 tys. ludności), a kolejne 25 to mieszkańcy jednej z opolskich gmin (zamieszkiwanej przez niespełna 7000 osób), dobrze skomunikowanej z miastem wojewódzkim. Przedział wiekowy badanych mieścił się w granicach od 60 do 79 lat. Zebrany materiał badawczy pozwolił na znalezienie odpowiedzi na pytania: jak samotni seniorzy funkcjonują w przestrzeni środowiska lokalnego, jak kształtują się ich relacje z innymi, czy korzystają z różnych form wsparcia oraz czy aktywnie uczestniczą w życiu społecznym. Badania przeprowadzono w maju i czerwcu 2017 r. przy użyciu kwestionariusza ankiety. Zebrany materiał badawczy uzupełniono o odpowiedzi na pytania zadane badanym podczas wywiadu w celu uzupełnienia wniosków.

ANALIZA BADAŃ DOTYCZĄCYCH SPOŁECZNEGO FUNKCJONOWANIA
SAMOTNYCH OSÓB STARSZYCH

Przeprowadzone badania pozwoliły na poznanie społecznego funkcjonowania samotnych seniorów w odniesieniu do kilku obszarów życia: ich relacji z najbliższym otoczeniem, możliwości otrzymania wsparcia społecznego w środowisku lokalnym oraz uczestniczenia w życiu społecznym w środowisku lokalnym.

Pierwsze pytanie miało na celu określenie poczucia samotności. Zebrany materiał informacyjny został umieszczony w tab. 1.

Tab. 1. Poczucie samotności wśród seniorów

Czy czuje się Pani/Pan osobą samotną?	Środowisko zamieszkania				Ogółem	
	Miasto		Wieś			
	N	%	N	%	N	%
Tak	3	12,0	9	36,0	12	24,0
Nie	22	88,0	16	64,0	38	76,0
Razem	25	100,0	25	100,0	50	100,0

Źródło: opracowanie własne.

Z danych zebranych w trakcie procesu badawczego wynika, że aż 76% seniorów nie czuje się samotnie w swoim najbliższym otoczeniu. Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, że wskaźnik procentowy osób, które nie czują się samotnie, jest o 24 p.p. wyższy w mieście niż na wsi. Oznacza to, że istnieje potrzeba przekierowania pracowników socjalnych na tereny wiejskie w celu organizacji lokalnego środowiska, którego celem byłoby wsparcie osób starszych.

Kolejne pytanie miało wskazać, jak badane osoby rozumieją pojęcie samotności. Tab. 2 ilustruje zebrane w tym zakresie wyniki badań.

Tab. 2. Postrzeganie samotności przez badanych seniorów

Czym jest dla Pani/Pana samotność?	Środowisko zamieszkania				Ogółem	
	Miasto		Wieś			
	N	%	N	%	N	%
„Życiową pustką”	5	20,0	6	24,0	11	22,0
Brakiem relacji z innymi ludźmi	15	60,0	10	40,0	25	50,0
Życiem w pojedynkę	5	20,0	9	36,0	14	28,0
Inne (jakie?)	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Razem	25	100,0	25	100,0	50	100,0

Źródło: opracowanie własne.

Połowa badanych wskazała, że samotność w ich rozumieniu to brak relacji z innymi ludźmi. Takiej odpowiedzi udzieliło o 20 p.p. więcej seniorów z miasta niż ze wsi. Spora grupa samotnych seniorów uznaje życie w pojedynkę jako źródło samotności, na co wskazało o 16 p.p. badanych więcej na wsi niż w mieście. Niemal tyle samo seniorów z różnych środowisk wiąże samotność z „życiową pustką”.

Zebrany materiał informacyjny miał dostarczyć odpowiedzi również na pytanie, czy badani seniorzy łatwo nawiązują kontakty z innymi osobami (tab. 3).

Tab. 3. Nawiązywanie kontaktów z innymi ludźmi przez samotnych seniorów

Czy łatwo nawiązuje Pani/ Pan kontakt z innymi ludźmi?	Środowisko zamieszkania				Ogółem	
	Miasto		Wieś			
	N	%	N	%	N	%
Tak	24	96,0	20	80,0	44	88,0
Nie	1	4,0	5	20,0	6	12,0
Razem	25	100,0	25	100,0	50	100,0

Źródło: opracowanie własne.

Aż 88% respondentów nie ma trudności w nawiązywaniu kontaktów z innymi osobami. Takiego zdania są niemal wszyscy badani z miasta i o 16 p.p. mniej ze wsi. Jednak 20% badanych ze wsi wskazuje na taką trudność, co może być wynikiem braku możliwości kontaktowania się w środowisku wiejskim z powodu słabej infrastruktury instytucji wsparcia dla seniorów. Zasadne wydaje się zatem zwrócenie uwagi na jakość realizowanych zadań przez pracowników socjalnych w odniesieniu do osób starszych zamieszkujących tereny wiejskie.

Komunikowanie się z ludźmi w przestrzeni społecznej nie zawsze jest rzeczą łatwą. Często występują różnorodne bariery. Dlatego zebrano informacje, które pokazały, jakie czynniki, zdaniem badanych, najczęściej utrudniają im kształtowanie prawidłowych relacji z drugim człowiekiem (tab. 4).

Z zebranych danych empirycznych wynika, że dla 32% badanych czynnikiem najbardziej przeszkadzającym w nawiązaniu nowych relacji jest brak czasu na spotkania. Natomiast 20% badanych wskazało na zły stan zdrowia. 16% respondentów po prostu nie ma na to ochoty. Porównanie zebranych odpowiedzi ze względu na kryterium zamieszkania pokazuje, że o 14 p.p. więcej badanych ze wsi nie ma czasu na kontakty z innymi w porównaniu z mieszkańcami z miasta. Może to wynikać z faktu, że na wsi ludzie starsi mają bardzo dużo pracy w gospodarstwie domowym, co ogranicza ich możliwości czasowe. Poza tym być może nie posiadają też umiejętności prawidłowej organizacji czasu wolnego. Dlatego pracownicy socjalni realizujący zadania z zakresu wspierania samotnych seniorów powinni skoncentrować się na kształtowaniu u nich takiej umiejętności.

Tab. 4. Przeszkody utrudniające samotnym seniorom kontakty z innymi ludźmi

Czy jest coś, co przeszkadza Pani/Panu w kontaktach z innymi ludźmi?	Środowisko zamieszkania				Ogółem	
	Miasto		Wieś			
	N	%	N	%	N	%
Zły stan zdrowia	5	25,0	5	25,0	10	20,0
Brak czasu na spotkania	7	28,0	9	36,0	16	32,0
Brak ochoty na spotkania	3	12,0	5	25,0	8	16,0
Nieśmiałość	0	0,0	2	8,0	2	4,0
Nic nie przeszkadza mi w kontaktach z innymi ludźmi	9	36,0	4	16,0	13	26,0
Inne (jakie?)	1	4,0	0	0,0	1	2,0
Razem	25	100,0	25	100,0	50	100,0

Źródło: opracowanie własne.

Z pewnością jednym ze sposobów jest dobra organizacja środowiska lokalnego, której celem byłaby pomoc samotnym seniorom. Prawidłowo ukształtowane relacje sąsiedzkie pozwalają nie tylko na wsparcie w trudnych sytuacjach, ale także są dobrym sposobem na wspólne spędzanie czasu.

Kolejnym istotnym czynnikiem kształtowania prawidłowych relacji osób starszych z innymi w środowisku lokalnym jest poczucie zależności, braku samodzielności w działaniu i podejmowaniu decyzji (tab. 5).

Tab. 5. Zależność samotnych seniorów od innych osób

Czy czuje się Pani/Pan osobą zależną od innych w podejmowaniu decyzji o swojej aktywności społecznej?	Środowisko zamieszkania				Ogółem	
	Miasto		Wieś			
	N	%	N	%	N	%
Tak	4	16,0	15	60,0	19	38,0
Nie	21	84,0	10	40,0	31	62,0
Razem	25	100,0	25	100,0	50	100,0

Źródło: opracowanie własne.

Zebrane wyniki pokazują, że zdecydowanie więcej badanych ze wsi niż z miasta (o 44 p.p.) czuje, że są uzależnieni w podejmowaniu decyzji o udziale w życiu społeczności lokalnej od innych osób. Dodatkowe pytania pozwoliły ustalić główne przyczyny owej zależności. Do najczęściej wymienianych odpowiedzi zaliczono: konieczność korzystania z samochodu innych w celu dojazdu do lekarza w mieście, na targowisko miejskie oraz potrzebę bycia z kimś podczas wyprawy do miasta.

W kolejnym pytaniu badani mieli odpowiedzieć, jak są traktowani (w ich odczuciu) przez społeczność lokalną (tab. 6).

Tab. 6. Podejście ludzi z najbliższego otoczenia do osób starszych

Jak według Pani/Pana ludzie w najbliższym otoczeniu odnoszą się do osób starszych?	Środowisko zamieszkania				Ogółem	
	Miasto		Wieś			
	N	%	N	%	N	%
Zdecydowanie przyjaźnie	4	16,0	2	8,0	6	12,0
Przyjaźnie	13	52,0	13	52,0	26	52,0
Obojętnie	8	32,0	10	40,0	18	36,0
Wrogo	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Zdecydowanie wrogo	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Razem	25	100,0	25	100,0	50	100,0

Źródło: opracowanie własne.

Analiza zebranego materiału informacyjnego pokazała, że najbliższe otoczenie, w opinii ponad połowy badanych, odnosi się do nich przyjaźnie (52%). Warto zauważyć, że aż 36% badanych uważa, iż społeczność lokalna traktuje ich obojętnie. Osoby starsze mieszkające na wsi częściej wskazywały na ten fakt (40%) niż osoby mieszkające w mieście (32%). Na szczęście nie było odpowiedzi, która wskazywałaby na wrogie nastawienie społeczności lokalnej do zamieszkujących wspólne tereny seniorów. Zebrane wyniki wskazują na to, jak wiele zależy od pracowników socjalnych od częstego stosowania w swojej pracy, niestety, narzędziej stosowanej metody, jaką jest metoda organizowania środowiska lokalnego.

W kolejnym pytaniu badani mieli wskazać, które czynniki są powodem braku akceptacji seniorów w ich środowisku zamieszkania (tab. 7).

Tab. 7. Powody braku akceptacji osób starszych w lokalnym środowisku w opinii samotnych seniorów

Jakie według Pani/Pana są powody braku akceptacji osób starszych w lokalnym środowisku?	Środowisko zamieszkania				Ogółem	
	Miasto		Wieś			
	N	%	N	%	N	%
Wiek	18	72,0	8	32,0	26	52,0
Choroba	5	20,0	10	40,0	15	30,0
Inwalidztwo	1	4,0	1	4,0	2	4,0
Brak pieniędzy	0	0,0	6	24,0	6	12,0
Inne (jakie?)	1	4,0	0	0,0	1	2,0
Razem	25	100,0	25	100,0	50	100,0

Źródło: opracowanie własne.

Ponad połowa badanych (52%) wskazała, że główną przyczyną akceptacji społecznej w najbliższym otoczeniu jest ich wiek. Zdecydowanie więcej badanych w mieście (72%) wskazało wiek jako brak akceptacji ze strony innych mieszkańców niż na wsi (32%). Zapewne ma to związek ze stylem życia rodzin w obu środowiskach, gdzie szacunek dla seniorów w rodzinie wiejskiej jest bardziej pielęgnowany.

Ważnym aspektem społecznego funkcjonowania samotnych seniorów w środowisku lokalnym jest możliwość uzyskania różnych form wsparcia instytucjonalnego i pozainstytucjonalnego (tab. 8).

Tab. 8. Korzystanie z instytucjonalnej i pozainstytucjonalnej pomocy przez samotnych seniorów

Czy korzysta Pani/Pan z pomocy instytucjonalnej i pozainstytucjonalnej?	Środowisko zamieszkania				Ogółem	
	Miasto		Wieś			
	N	%	N	%	N	%
Tak	11	44,0	1	4,0	12	24,0
Nie	14	56,0	24	96,0	38	76,0
Razem	25	100,0	25	100,0	50	100,0

Źródło: opracowanie własne.

Tylko 24% samotnych seniorów korzysta z pomocy instytucjonalnej lub pozainstytucjonalnej w swoim najbliższym otoczeniu. Z jednej strony oznacza to, że seniorzy objęci badaniem są samodzielni, prawidłowo funkcjonują w swoim środowisku lokalnym i nie odczuwają potrzeby korzystania np. z Domu Dziennego Pobytu czy pobierania zasiłków. Natomiast z drugiej strony można uznać, że są to osoby bierne społecznie, niezaangażowane w działania instytucji lokalnych, niekorzystające z oferty Klubów Seniora czy Uniwersytetu Trzeciego Wieku. Należy zauważyć, że osoby mieszkające w mieście zdecydowanie częściej korzystają z pomocy instytucjonalnej (44%) niż osoby mieszkające na wsi (4%). Wynika to zarówno z większej świadomości seniorów co do ważności bycia aktywnym, jak i z większej dostępności do różnego rodzaju instytucji wsparcia. W tej sytuacji przed pracownikami socjalnymi rysuje się zadanie polegające na zwiększaniu świadomości samotnych seniorów (głównie w środowiskach wiejskich), zachęcaniu ich do aktywnego uczestnictwa w życiu kulturalnym proponowanym im przez różne instytucje. W przypadku braku takich w miejscu ich zamieszkania, należałoby uruchomić siły społeczne w środowisku lokalnym, aby pomogły samotnym seniorom w korzystaniu z przeznaczonej dla nich oferty w pobliskich gminach lub miastach.

Chcąc poznać potrzeby seniorów dotyczące udzielanego im wsparcia ze strony instytucji i organizacji pozarządowych, zapytano respondentów o to, co w szczególności powinna uwzględnić oferta pomocowa (tab. 9).

Tab. 9. Formy wsparcia, które powinny w szczególności zaoferować instytucje i organizacje pozarządowe w opinii samotnych seniorów

Jaką, według Pani/Pana, formę wsparcia w szczególności powinny zaoferować seniorom instytucje i organizacje pozarządowe?	Środowisko zamieszkania				Ogółem	
	Miasto		Wieś			
	N	%	N	%	N	%
Pomoc finansowa	6	24,0	17	68,0	23	46,0
Pomoc w postaci schronienia, posiłku, niezbędnej odzieży itp.	3	12,0	0	0,0	3	6,0
Pomoc w formie pracy socjalnej	0	0,0	4	16,0	4	16,0
Usługi opiekuńcze (np. pomoc w codziennych czynnościach)	7	28,0	1	4,0	8	16,0
Zajęcia edukacyjne (np. nauka obsługi komputera)	3	12,0	0	0,0	3	6,0
Gimnastyka dla osób starszych	6	24,0	3	12,0	9	18,0
Inne (jakie?)	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Razem	25	100,0	25	100,0	50	100,0

Źródło: opracowanie własne.

Najwięcej, bo aż 46%, samotnych seniorów uważa, że powinno być zwiększone wsparcie dotyczące pomocy finansowej. Dużo mniej osób wskazało na potrzebę zorganizowania zajęć gimnastycznych (18%), usług opiekuńczych czy zajęć edukacyjnych (po 16%). Prawie trzykrotnie więcej na potrzebę wsparcia finansowego zwracali uwagę seniorzy zamieszkujący środowisko wiejskie. Z kolei wśród samotnych seniorów częściej wskazywano na rozwój usług opiekuńczych w mieście (28%). Na wsi tylko 4% uznało ten rodzaj wsparcia jako ten, który w szczególności powinien być oferowany przez instytucje pomocowe. Uwzględnienie wskazywanych przez seniorów potrzeb może stanowić podstawę do organizowania środowiska lokalnego przez pracowników socjalnych, którego celem byłaby pomoc i wsparcie zapewniające godne życie pomimo trudnej sytuacji, w jakiej się znaleźli.

Ważnym czynnikiem decydującym o jakości społecznego funkcjonowania seniorów i ich aktywności w przestrzeni społeczności lokalnej są sposoby spędzania czasu wolnego (tab. 10).

Najchętniej wybierane formy spędzania czasu wolnego to: oglądanie telewizji (18%), spotkania ze znajomymi (16%) oraz praca w ogródku lub czytanie książek (po 14%). Porównując sposób spędzania czasu wolnego samotnych seniorów w mieście z samotnymi seniorami na wsi, należy zwrócić uwagę na to, że żaden z badanych zamieszkujących wieś nie uczestniczy w działalności różnych stowarzyszeń. Najczęściej wybierają oni pracę w ogródku (28%) oraz oglądanie telewizji (24%). Z kolei badani seniorzy mieszkający w mieście często angażu-

Tab. 10. Sposoby spędzania czasu wolnego przez samotnych seniorów

Jak Pani/Pan najczęściej spędza swój czas wolny?	Środowisko zamieszkania				Ogółem	
	Miasto		Wieś			
	N	%	N	%	N	%
Oglądam telewizję	3	12,0	6	24,0	9	18,0
Spotykam się ze znajomymi	5	20,0	3	12,0	8	16,0
Uczestniczę w stowarzyszeniach	6	24,0	0	0,0	6	12,0
Pracuję w ogródku	0	0,0	7	28,0	7	14,0
Czytam książki	5	20,0	2	8,0	7	14,0
Poświęcam się swojemu hobby	3	12,0	2	8,0	5	10,0
Uprawiam sport	0	0,0	1	4,0	1	2,0
Majsterkowanie/robotki ręczne	2	8,0	2	8,0	4	8,0
Nudzę się	0	0,0	1	4,0	1	2,0
Inne (jakie?)	0	0,0	1	4,0	1	2,0
Razem	25	100,0	25	100,0	50	100,0

Źródło: opracowanie własne.

ją się w działania na rzecz stowarzyszeń (24%), natomiast niechętnie zajmują się robotkami ręcznymi lub majsterkowaniem (8%). Zebrany materiał informacyjny podkreśla znaczenie roli pracowników socjalnych głównie w środowiskach wiejskich, których celem byłoby wzbogacenie życia seniorów przez włączenie ich w różnorodne działania we wspólnocie środowiskowej.

W celu lepszego poznania obszarów aktywności seniorów w społeczności lokalnej zapytano o ich udział w zajęciach proponowanych w najbliższym otoczeniu (tab. 11).

Tab. 11. Zajęcia, w których samotni seniorzy biorą udział

W jakich zajęciach proponowanych przez instytucje bierze Pani/Pan udział?*	Środowisko zamieszkania				Ogółem	
	Miasto		Wieś			
	N	%	N	%	N	%
Klub Seniora	18	72,0	0	0,0	18	50,00
Uniwersytet Trzeciego Wieku	5	20,0	0	0,0	5	14,00
Wolontariat senioralny	1	4,0	0	0,0	1	2,72
Zajęcia organizowane przez Kościół (np. kółko różańcowe)	0	0,0	10	40,0	10	27,72
Inne (Rada Wsi)	1	4,0	1	4,0	2	5,56
Razem	25	100,0	11	44,0	36	100,00

* wśród mieszkańców wsi odpowiedzi na to pytanie udzieliło tylko 11 osób

Źródło: opracowanie własne.

Zebrane wyniki pokazują, że 72% badanych seniorów z miasta zaangażowanych jest w działalność Klubów Seniora. Z kolei badani ze wsi angażują się najczęściej w działalność organizacji przykościelnych (27,72%). Tylko jeden z badanych, i to w środowisku miejskim, udziela się w ramach senioralnego wolontariatu. Widoczne jest duże zróżnicowanie zaangażowania samotnych seniorów mieszkających na co dzień w różnych środowiskach lokalnych. Seniorzy z terenów wiejskich nie wykazują aktywności w klubach seniora i UTW, co może wynikać z braku dostępności do tych organizacji w ich miejscowościach. Co ciekawe, żaden z respondentów mieszkających w mieście nie zadeklarował uczestnictwa w zajęciach organizowanych przez Kościół. Taki wynik jednoznacznie wskazuje, jak istotną rolę odgrywa świadomość samotnych seniorów co do możliwości korzystania z różnorodnych zajęć proponowanych przez wiele instytucji. To zadanie dla pracowników socjalnych, którzy przy zastosowaniu metody organizowania środowiska lokalnego mogą pokazać samotnie funkcjonującym osobom starszym, ile radości w życiu może przynieść wspólne uczestnictwo w zajęciach z innymi seniorami.

ZAKOŃCZENIE

Brak odczuwania samotności przez zdecydowaną większość badanych seniorów z miasta może wynikać z faktu, że środowisko miejskie ma zdecydowanie większą sieć instytucji wsparcia dla seniorów, które oferują im zarówno wsparcie, jak i pomoc oraz są miejscem realizacji własnych zainteresowań. Rozumienie samotności jako braku relacji z innymi ludźmi wskazała połowa ankietowanych. Taki wynik podkreśla, jak ważna dla samotnych seniorów jest konieczność stworzenia w środowisku lokalnym takich warunków, które umożliwiłyby im kontakt z innymi osobami. Więcej badanych w mieście niż na wsi (o 1/3) wskazało na brak relacji z innymi. Można wnioskować, że i tak – pomimo większej oferty aktywności społecznej w środowisku miejskim niż wiejskim – jest to niewystarczające. Wynik ten może też świadczyć o lepszym stanie zdrowia badanych w mieście, co ułatwia im czynny udział w życiu społeczności lokalnych. W konstruowaniu przestrzeni społecznej środowisk lokalnych należy zadbać, aby wszyscy seniorzy mieli możliwość układania prawidłowych relacji z innymi mieszkańcami. Niewątpliwie organizowanie wsparcia dla seniorów przez mieszkańców i instytucje zmniejszy u nich występowanie poczucia osamotnienia, stwarzając tym samym warunki do lepszego i bezpieczniejszego życia.

Za jedną z wielu przyczyn osamotnienia osób starszych i braku aktywnego uczestnictwa w życiu społeczności lokalnej należy uznać poczucie braku akceptacji przez innych z powodu wieku. Zmiana takiego sposobu myślenia jest możliwa tylko przez edukację społeczeństwa na temat tego, że wiek nie jest przyczyną

ograniczenia sprawności psychofizycznej jednostki i nie może decydować o ekskluzji tej grupy społecznej. Osoby starsze nie powinny być dyskryminowane ze względu na wiek, co, niestety, ciągle ma miejsce, a czego są świadomi sami badani seniorzy. Większe możliwości korzystania z różnych form wsparcia i pomocy, jakie stwarza samotnym seniorom przestrzeń miejska, są nieodzownym elementem ich aktywnego uczestnictwa w życiu społeczności lokalnej. Brak takich instytucji na wsi jest przyczyną bierności i dodatkowym czynnikiem ich osamotnienia.

Istotne znaczenie ma propozycja instytucji lokalnych przedstawiana osobom starszym. Brak możliwości korzystania z ich oferty przez samotnych seniorów ze wsi niewątpliwie pogłębia poczucie wykluczenia społecznego. Ograniczenie dostępu do zajęć proponowanych przez wiejską parafię zawęża możliwości aktywnego uczestnictwa w szerszych grupach społecznych, nie stwarza możliwości budowania relacji z mieszkańcami niezaangażowanymi w życie religijne. I choć, jak wcześniej podkreślono, badania prowadzone były w gminie zlokalizowanej blisko miasta, które ma bogatą ofertę dla seniorów, to i tak oni z niej nie korzystają. Dlatego warto zwrócić uwagę na to, że zaangażowanie samotnych seniorów w życie społeczne jest uwarunkowane zarówno infrastrukturą w lokalnej przestrzeni społecznej, ofertą proponowanych dla nich zajęć, jak i edukacją społeczną w miejscu ich codziennego funkcjonowania. Zadanie to stoi przed lokalnymi samorządami i instytucjami pomocowymi, których pracownicy socjalni muszą zacząć organizować środowisko społeczne seniorów w kierunku poprawy jakości ich życia i włączania w sprawy społeczności lokalnej. Z pewnością da im to poczucie bezpieczeństwa, wzmocni impresję wartości, wyeliminuje ekskluzję społeczną i sprawi, że nie będą się czuli samotni w swoim najbliższym otoczeniu.

BIBLIOGRAFIA

- Bocheńska A. (2015), *Zagospodarowanie przestrzeni osiedlowych w dobie starzejącego się społeczeństwa*, [w:] M. Synowiec-Piłat, B. Kwiatkowska, K. Borysławski (red.), *Inkluzja czy ekskluzja? Człowiek stary w społeczeństwie*, Warszawa: Wrocławskie Towarzystwo Naukowe – Wydawnictwo.
- Kaźmierczak T. (red.) (2007), *Zmiana w społeczności lokalnej. Szkice o kapitale społecznym w praktyce społecznej i nie tylko*, Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.

SUMMARY

In their everyday work, social workers meet people who cannot manage reality surrounding them. They try to help them to independently overcome hardships these people face. They do it in various ways, using social work methods, from which most frequently used are methods of dealing with an individual or a group (family). To realise the given tasks, they use the environment

---

organization method the least commonly. One of the reasons for social exclusion of an individual is the absence of an accurate diagnosis of reasons for isolation of individuals from other people functioning in their social zone. They lock themselves in their homes, isolate from living in wider social circles. It leads to the feeling of loneliness, to being lonely. This state is mostly experienced by elderly people who, undoubtedly, have to be of interest of social workers, because the quality of life of elderly people will depend on their tasks organization skills.

Keywords: loneliness; elderly person; local environment

